

Altres títols de la col·lecció La Farga

- 49. **Animetes santes. Costums tradicionals valencians sobre el més-enllà** *
Josep Lluís Santonja
- 48. **Gat Vell. Dites marineres** *
Francesc Xavier Llorca Ibi
- 47. **Les plantes del nostre entorn. Flora silvestre de Paiporta**
M. Àngels Codoñer
Simón Fos Martín
- 46. **Dos puntals festius de Guadassuar. La fira de sant Vicent i les Danses**
Joan B. Boils Ibizà
- 45. **Contalles de iaies i iaies** *
Jordi Raül Verdú Pons
- 44. **El Mandúver a un tir de pedra**
Vicent Cervera Peiró
Óscar Martí Calafat
- 43. **Els bastonets d'Algemesí** *
Toni Bellón Climent
- 42. **Fem safareig** *
Agnès Vidal i Vicedo
- 41. **Agres i dolces**
Paco Esteve i Beneito

* Premis Bernat Capó de difusió de la cultura popular

«Tinc una barraqueta que no té trespol, i a la matinadeta ja li pega els sol». La cançó no descriu una situació bucòlica, aquella barraqueta tenia una funció més pragmàtica... Arreu del territori valencià, sovint et trobes casetes disperses que tenien un ús agrari o de gestió de l'espai forestal al passat. Són habitatges senzills que no solien estar habitats de continu però tampoc estaven deshabitats, que han tingut un ús temporal. "Viure a la caseta. L'hàbitat tradicional valencià de temporada" ens les apropa i ens explica les seues característiques i les formes de vida associades.

Aquest tipus d'habitatge pren sentit i es consolida especialment des del segle XVIII fins a mitjans del XX. Tenien en comú l'estar prou lluny del nucli de població per no pagar la pena anar a casa des del lloc de treball cada dia, amb els mitjans de l'època.

L'estudi de caràcter general es completa amb l'aproximació a tres tipologies concretes d'hàbitat temporal relatives a altres tantes zones geogràfiques valencianes diferenciades: la de la marjal de l'Albufera, les agrupacions de casetes i bodegues entre la Serrania i el Camp de Túria i les cases amb riurau de les comarques centrals.

LEITNO

DIPUTACIÓ DE
VALENCIA
Àrea de Cultura

EDICIONS DEL BULLENT

Col·lecció LA FARGA

50

VIURE A LA CASETA Carles Rodrigo Alfonso

Carles Rodrigo Alfonso VIURE A LA CASETA

L'hàbitat tradicional valencià de temporada

22é Premi Bernat Capó

EDICIONS DEL BULLENT

LEITNO

Sobre l'autor

Carles Rodrigo Alfonso (València, 1964) és geògraf de formació i exerceix la seua activitat professional com a consultor en desenvolupament rural des de 1995 mentre manté el contacte amb l'activitat agrària. Profund coneixedor del territori valencià ha estat i està implicat en diversos moviments territorials. És autor de mitja dotzena de publicacions amb caràcter d'anàlisi territorial de les comarques del Rincón de Ademuz i la Serrania així com coautor d'un altra desena de llibres i d'articles de caràcter i àmbit espacial divers.

Interessat per l'etnologia i l'evolució en la gestió del territori actualment centra la seua activitat d'investigació i divulgació en dos àmbits territorials. Descendent de dos velles nissagues de llauradors de la Vega, l'horta del municipi de València, desenvolupa projectes en relació amb la societat i la gestió tradicional d'eixe espai. Vinculat a les comarques de la Serrania i el Rincón de Ademuz treballa en la mateixa línia pel que fa a les terres de la conca mitjana del Túria.

**Obra guanyadora
del 22é Premi Bernat Capó
de difusió de la cultura popular**

Formaven el jurat: Xavier Rius, diputat de l'Àrea de Cultura de la Diputació de València; Asunción García i Joan Seguí, conservadors de l'ETNO; Clara Pérez, directora del Museu Comarcal de l'Horta Sud; Teresa Vicente, profesora del departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València, i Núria Sendra, editora d'Edicions del Bullent.

1a edició: Maig de 2022

© 2022 del text: Carles Rodrigo Alfonso

© 2022 de les fotografies: Carles Rodrigo

© 2022 Edicions del Bullent

C. de la Taronja, 16 – 46210 Picanya

Tel. 961 590 883

www.bullent.net

info@bullent.net

Disseny gràfic: Cèsar Amiguet

Assessorament lingüístic: Maria Guasp, Àlvar Vanyó

Impressió: Gràfiques Vimar

ISBN: 978-84-9904-255-8

Dipòsit legal: V-1265-2022

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, o la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec sense l'autorització escrita de l'editor, queden rigorosament prohibides i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Carles Rodrigo Alfonso

VIURE A LA CASETA

L'hàbitat tradicional valencià de temporada

22é Premi Bernat Capó

EDICIONS DEL BULLENT

L'ETNO

ÍNDIX

PRESENTACIÓ..... 6

INTRODUCCIÓ A L'HÀBITAT

RURAL TEMPORAL TRADICIONAL..... 11

Una definició contextualitzada i algunes reflexions inicials.. 12

Els orígens i la difusió de l'hàbitat temporal..... 17

Els factors determinants de la seua existència..... 27

Un recorregut per les diverses modalitats d'hàbitat temporal i les característiques que presenten..... 29

La desigual presència sobre el territori i uns possibles models generals 41

Les tipologies i característiques constructives. Una senzilla aproximació 52

Una aproximació puntual a les condicions de vida en les vivendes temporals..... 63

El final d'una època: de la desaparició a la transformació de l'hàbitat temporal..... 67

L'HÀBITAT TEMPORAL

EN LA MARJAL DE L'ALBUFERA 71

Origen i desenvolupament d'un model d'hàbitat 72

El cicle anual de les vivendes..... 84

La vida en les casetes de la marjal 88

L'HÀBITAT TEMPORAL DE LES CASETES-BODEGUES

EN LA CONCA DEL TÚRIA 105

Origen i desenvolupament d'un model d'hàbitat 106

Les agrupacions d'habitatges temporals.....	118
El cicle anual de les vivendes.....	131
La vida en les casetes-bodegues	134

L'HÀBITAT TEMPORAL

EN LES CASES AMB RIURAU	145
Origen i desenvolupament d'un model d'hàbitat	146
La caseta de camp amb riurau com a model d'hàbitat	156
El cicle anual de les vivendes.....	163
La vida en les cases amb riurau.....	165

CONCLUSIÓ	179
-----------------	-----

BIBLIOGRAFIA	184
--------------------	-----

PRESENTACIÓ

La gestió del territori i també la distribució de la població han variat al llarg del temps, una evolució i una transformació contínues que es mantenen en l'actualitat. Els usos del sòl, la relació de l'ésser humà amb el seu espai, han evolucionat i, a hores d'ara, evolucionen més ràpidament que mai. Es tracta d'una transformació que té una de les seues principals manifestacions en els models de poblament i també en els d'habitar.

Diversos factors incideixen en la decisió de viure en un lloc concret i de com residir-hi. És per això que podem trobar-nos amb una multiplicitat de models: que bàsicament podem diferenciar en poblament concentrat i dispers, tot i que entre els dos extrems s'estén tota una escala de matisos. A grans trets, podem distingir entre poblament permanent o temporal, amb l'eventual o circumstancial, també amb una extensa gama de nivells. És una qüestió que s'ha produït al llarg de la història i que, a més a més, no es caracteritza per la immutabilitat dels models sinó, al contrari, per una evolució temporal. La situació actual és una bona mostra d'eixa evolució i, així, en esta tercera dècada del segle XXI els accelerats canvis socioeconòmics, la millora de les infraestructures viàries i la difusió de les noves tecnologies de comunicació estan provocant una sacsejada en els models preexistents de poblament. La diferència entre residència permanent o temporal sovint, per a moltes persones, es desdibuixa. Cada vegada més gent viu a cavall entre dos o més llocs. Conceptes nous com el de població vinculada a un lloc, aplicat al que no hi resideix habitualment però sí que hi acudeix amb certa regularitat, tenen més sentit. L'elevada mobilitat que caracteritza la societat actual, amb perspectives d'incrementar-se, n'és la raó principal. Una manifestació directa són les mutacions al model de poblament territorial i a l'habitatge, este darrer amb previsibles canvis més accelerats a curt o mitjà termini. Canvis que expressen les formes de vida habituals.

Ara que ja hem contextualitzat la qüestió de l'hàbitat, destacat la seua capacitat d'evolucionar i els canvis accelerats als quals està sotmés, ens endinsem en una caracterització que pensem que és molt rellevant. Hui més que mai, en eixe context de difusió de l'hàbitat temporal, resulta interessant mirar cap enrere i apropar-nos al poblament de temporada en el territori valencià. Este és un estudi de recerca, tot i que tant o més de difusió d'un model de poblament, antecedent més o menys directe d'altres actuals, que sobretot als darrers segles ha estat molt comú en les nostres terres. L'hàbitat temporal, aquell habitatge utilitzat com a residència durant d'alguns dies, setmanes o sovint mesos cada any, que és com l'hem delimitat, ha estat molt present i aquells que recorrem el territori valencià el trobem ací i allà.

L'etnologia, com algunes altres disciplines, no ha estat aliena a eixa qüestió com una manifestació més de les formes de vida. La presència i sovint la rellevància de l'hàbitat dispers temporal és una realitat ben coneguda per part dels estudiosos de l'etnologia, la geografia, l'ordenació territorial, etc., sovint també per part de molta població local en general. En les darreres dècades, l'hàbitat temporal, i tot allò que se li ha vinculat, ha estat objecte directament o indirectament de diversos estudis. Disposem d'aproximacions diverses, també amb enfocaments variats en la seua realitat, mentre s'han realitzat anàlisis amb major o menor profunditat a escala local o zonal. La informació es troba en estudis històrics, geogràfics, inventaris patrimonials, etc.

Tot i l'existència de treballs en eixa línia, és cert que no resulta gens senzill fer un estudi sobre la qüestió, pensem que bàsicament per dos motius. Per una banda, la sempre difícil distinció entre l'hàbitat permanent i el temporal, també amb l'eventual o esporàdic. Si intentem categoritzar allò sovint indeterminat, és complicat. Quan una casa o caseta deixa de ser habitada de forma permanent passa a ser temporal?

Què succeeix quan coexisteixen els dos models en un mateix lloc amb persones diferents? Quan un lloc de residència deixa de ser eventual, un habitatge on pernoctar uns dies, el podem considerar temporal? D'altra banda, el poblament en general, el dispers a major escala i el dispers temporal pel que fa al nostre cas, és una resposta, una adaptació al territori i a les seues formes de gestió, i el territori valencià es caracteritza per una gran diversitat. La pròpia diferenciació orogràfica o climàtica, el pes de la història i les estructures de gestió territorial, la caracterització de les comunitats passades i presents, de nou les formes de vida i de relació amb l'entorn, etc., accentuen eixa variabilitat. Això, la complexitat, pensem que ha dificultat o almenys desmotivats, la realització de més estudis de conjunt, en tant que n'hi ha risc d'estacar-se en un atzucac quan no de ficar-se en un vesper. Conscient d'eixa complexitat, el present treball pretén únicament ser un pas més en l'esforç de sistematització i alhora col·laborar en la difusió al voltant de la qüestió. Coneguts estudiosos des de l'àmbit de l'etnologia, i també des d'altres disciplines, ja s'han aventurat en este camp i esperem que altres puguen avançar sobre el camí que segueix la present anàlisi.

L'objectiu d'este estudi ha estat fer una aproximació al poblament temporal al territori valencià. Es tracta d'una aproximació al període anterior a les profundes mutacions produïdes en la segona meitat del segle xx, amb la transformació del model socioeconòmic i la millora de les comunicacions. El canvi de model econòmic i social, les noves pautes en la mobilitat van suposar la transformació radical i sobretot l'abandonament del model anterior. Ens hem centrat, per tant, en l'anàlisi i la reflexió al voltant d'un model vinculat a la denominada societat tradicional, rural i de base agrària, fins a mitjan segle xx, amb els seus antecedents més directes en els segles xviii i xix. El període històric referencial, a tots els efectes, ha estat les dècades centrals

del segle xx, just abans de les dràstiques transformacions posteriors. Sobre eixa base ens hem centrat en la manera de viure, d'habitar, de gestionar el territori, de relacionar-se, en les dècades de 1940 i 1950.

El marc temporal, per tant, està definit, tot i que farem referència a períodes històrics anteriors que hagen influït. El marc territorial també ha estat exposat: el conjunt del territori valencià. Pel que fa a l'enfocament, és un estudi amb un plantejament bàsicament etnològic, molt centrat en les formes d'habitar, de viure, en un àmbit concret en la societat tradicional. Tot i això, n'és evident el pes específic d'altres disciplines com la geografia o la història, tan properes en molts aspectes en la línia de molts treballs. D'altra banda, l'onomàstica i, concretament, la toponímia territorial han tingut un paper rellevant en el treball per la seua importància com a font d'informació. Hem aprofitat que després dels nombrosos estudis realitzats en les darreres dècades, amb reculls molt complets a escala municipal, disposem d'abundant informació sobre la qüestió, i hem fet un buidatge exhaustiu de topònims amb possible vinculació amb l'hàbitat temporal. En eixa línia, tot i la heterogeneïtat dels reculls municipals realitzats per a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, eixa documentació juntament amb la consulta de nombrosos estudis, també a escala local, ens ha permés avançar en el coneixement de la distribució territorial de l'hàbitat temporal en el conjunt del territori valencià. En qualsevol cas, es tracta d'una font que, a hores d'ara, es troba en plena fase d'anàlisi i que, finalment, no s'ha utilitzat a fons en l'exposició per no generar un text encara més pesat.

A més, pel que fa a la toponímia, i sobretot pel que té relació amb les formes i les condicions de vida del passat s'ha completat amb la consulta de nombroses fonts bibliogràfiques, especialment monografies locals. En eixa línia, també hem optat per incloure abundants textos literals,

amb la pretensió de cedir la paraula a les persones que han descrit característiques físiques, activitats o formes de vida, fins i tot en algunes ocasions en les seues reflexions. Hem pensat que podria enriquir el contingut assumint el risc d'una major densitat textual. Per contra, s'ha optat per no incloure notes a peu de pàgina, que si les afegim a les anteriors, en podrien complicar la lectura. Des del punt de vista formal, en la bibliografia hem prioritzat la referència a totes aquelles fonts esmentades específicament en el text i no en el conjunt de les utilitzades.

Hem estructurat el recorregut en un esquema senzill que descansa sobre dos blocs temàtics, independentment de la compartimentació en capítols. En primer lloc, es desenvolupa una anàlisi sobre allò que considerem poblament dispers temporal i les característiques generals que té, una mena de definició que inclou una aportació relativament breu sobre la seua distribució territorial. A continuació, com que volíem ser didàctics i sobretot aprofundir en les formes de vida en concret, ens hem centrat en l'anàlisi, ara sí amb detall, de tres models de poblament, escollits entre molts altres, que pensem que són molt gràfics per apropar-nos a una realitat. Insistim que este és un estudi de caire etnològic, no geogràfic o arquitectònic, tot i que l'aportació de disciplines com estes, com també de l'esmentada onomàstica, evidentment han estat valorades i tingudes en consideració.

Confiam que la línia de treball desenvolupada pugua ser continuada en futurs estudis per poder conèixer millor una part important del que ha estat la vida de la nostra societat en el passat i que ha deixat la seua petjada en diferents nivells de l'actual.

INTRODUCCIÓ A L'HÀBITAT RURAL TEMPORAL TRADICIONAL

